

Państwo - pojęcie i elementy składające się na państwo

Państwo - pojęcie i elementy składające się na państwo

Pojęcie i elementy składające się na państwo

Według prof. Brzozowskiego państwo to zorganizowana jednostka terytorialna, będąca podmiotem prawa międzynarodowego. Mniej formalna definicja określa państwo jako polityczną organizację społeczną wyposażoną we władzę suwerenną. W oparciu o definiens tej definicji, aby dany twór został uznany za państwo musi spełniać następujące warunki:

- musi posiadać określone terytorium
- na tymże terytorium muszą zamieszkiwać ludzie (ludność), o wspólnej historii, kulturze etc. (element socjologiczny pojęcia państwa)
- państwo musi posiadać władzę najwyższą, a w związku z tym być tworem suwerennym

Terytorium państwa

Za terytorium państwa uważa się trójwymiarową powierzchnię, na której rozciąga się władza państwa. Choć niektórzy uczeni kwestionują konieczność posiadania terytorium przez państwo to jednak jest ono warunkiem wyjściem do uznania jego odrębności. Dlatego też, żyjących w diasporze, do połowy XX wieku, Żydów nie nazwiemy państwem, a co najwyżej Narodem. Słowem kluczem w wymienionej definicji jest sformułowanie trójwymiarowa. Terytorium państwa to nie tylko powierzchnia płaska, po której stąpamy, wyznaczona przez granice. Do terytorium zaliczymy zatem:

- obszar lądowy z koloniami (wraz z wyspami i wodami środkowo-lądowymi),
- obszar morski,
- wnętrze ziemi (w teorii do jądra ziemi, w praktyce tak głęboko jak można dotrzeć),
- przestrzeń powietrzna (brak wyznaczenia górnej granicy, ale w praktyce do 400 km, gdyż na takim pułapie latają najniższe satelity),
- obszary placówek dyplomatycznych, powierzchni statków morskich i powietrznych (oczywistym jest, że ich objętość nie wlicza się do powierzchni statystycznej państwa).

Obszar lądowy najczęściej określony jest za pomocą granic. Ich przebieg może być wyznaczony w sposób sztuczny lub naturalny. Na lądzie najczęściej za pomocą słupków, siatek etc. Jeśli państwa oddziela rzeka (g. naturalna) to granica przebiega wzdłuż najgłębszego koryta (talweg) lub środkiem koryta (mediana). Jeśli na linii demarkacyjnej znajduje się most to dzieli się go po połowie, a w wypadku jeziora (np. Wielkie Jeziora w Ameryce Płd.) państwa muszą zawrzeć osobną umowę międzynarodową.

Kwestię obszarów morskich w kontekście terytorialności reguluje międzynarodowe prawo morza (np. Konwencja o prawie morza z 1982 r.). Według niej obszary morskie podzielone zostały na:

- morskie wody wewnętrzne, kanały morskie, cieśniny, szelf kontynentalny i wody archipelagowi (pełna, suwerenna władza ze stosownymi modyfikacjami) do 10 mil morskich od brzegu z uwzględnieniem zatok i tzw. wód historycznych,
- morza terytorialne (pełnia władzy, ale swoboda przepływu dla innych statków) do 12 mil morskich,
- morska strefa przyległa (funkcje kontrolne państwa) do 24 mil morskich,

- strefa wyłącznego rybołówstwa (wyłączne prawo odławiania ryb) do 200 mil morskich (Polska posiada jedynie 12 mil z racji krzyżowania się strefy naszego kraju ze strefą Szwecji),
- strefa ekonomiczna (poszukiwanie eksploatacja i gospodarowanie surowcami naturalnymi) do 200 mil,
- morze pełne (strefa nie podlegająca władzy żadnego państwa).

Posiadanie przez państwo określonego terytorium nie jest prawem nienaruszalnym i niezmiennym. Możliwa jest bowiem zmiana kształtu terytorium poprzez jego nabycie lub utratę. Do najczęściej wymienianych sposobów objęcia/utraty nowego obszaru należy:

" okupacja < z łac. occupatio - zająć > (zawłaszczenie ziemi niczyjej): pojęcie to zmieniło nieco znaczenie na przestrzeni wieków i nie znaczy już tyle co zawładnięcie terytorium innego państwa. Uznaje się, że zajęcie ziemi niczyjej musi mieć charakter faktyczny (np. postawienie bazy wojskowej) i musi być notyfikowane innym państwom (zasada jawności). Na mocy licznych umów międzynarodowych ustalono, że nie można zająć ciał niebieskich, dna oceanu oraz w całości obszaru Antarktydy. Zyskały one status res communis (rzeczy wspólne).

" przyrost - rzadko spotykany fakt o marginalnym znaczeniu, ale bywający przyczyną konfliktów między państwami (konflikt Chin i ZSRR o wysepki na rzece Usuri). Może mieć charakter naturalny (np. zmiana biegu rzeki granicznej czy oderwania się brzegu) lub sztuczny (np. osuszenie części obszaru morskiego)

" cesja - odstąpienie części terytorium innego państwa. Z racji, że zabroniona zostało nabycie terytorium przez zawojowanie, cesja może mieć charakter odpłatny (np. zakup Alaski przez USA od Rosji w 1867 r.) lub wzajemny (oddanie terytorium przez Polskę Drohobycza za część ziemi lubelskiej od Ukrainy w 1957 r.)

" plebiscyt - wypowiedzenie się ludności za przynależnością do danego kraju np. na Śląsku w 1921 r.

Na terytorium państwa sprawuje ono najwyższą i wyłączną władzę. Wyjątek stanowią obszary uznane za zdemilitaryzowane (w pełni - np. Nadrenia po 1918 r. lub częściowo np. strefa bezatomowa w Europie wschodniej wg. planu Rapackiego) oraz zneutralizowane (np. wyspy Alandzkie).

Ludność państwa

Ludność to grupa społeczna przybywające względnie stale na terytorium danego państwa. W jej skład wchodzi: obywatele, cudzoziemcy i apatrydzi (bezpaństwowcy). Z pojęcia obywatela wprost wyprowadzamy pojęcie obywatelstwa. Jest to więc o charakterze prawnym, łącząca jednostkę z danym państwem. Obywatelstwo to prawo podmiotowe - należy się każdej jednostce, która spełni warunki stawiane przez państwo. W doktrynie wyróżnia się następujące sposoby nabycia obywatelstwa:

- przez urodzenie
- nadanie
- inne (adopcja, opcja czy repatriacja)

Kiedy człowiek przychodzi na świat, zazwyczaj nabywa obywatelstwo któregoś z państw. Którego? Odpowiedź na to pytanie zależy od regulacji prawnej. Według prawa krwi (*ius sanguinis*) dziecko przejmuje obywatelstwo swoich rodziców, a według prawa ziemi (*ius soli*), nabywa obywatelstwo państwa na terytorium którego się urodziło. W Polsce przyjęto zasadę prawa krwi (art. 34 ust 1 Konstytucji). Istnieje również możliwość nadania cudzoziemcy obywatelstwa kraju, na terenie którego zamieszkuje przez określony czas (np. 20 lat dla Kanady). Inne sposoby nabycia więzi prawnej mogą dotyczyć osób adoptowanych czy tych, które w wyniku kolizji prawa krwi i ziemi nabyły dwa obywatelstwa etc.

Na terenie państwa mogą znajdować się również cudzoziemcy oczekujący na nadanie obywatelstwa, a którzy z różnych względów nie chcą wrócić do macierzystego kraju (np. prześladowania polityczne). W Polsce każdy cudzoziemiec ma hipotetyczne prawo do uzyskania azylu lub statusu uchodźcy (art. 56 Konstytucji).

W celu ograniczenia dowolności poruszania się jednostek różnych państw wprowadzone zostały mechanizmy ograniczające międzynarodowy ruch osobowy. Najczęściej do przekroczenia granicy niezbędny jest paszport. Jest to dokument stwierdzający fakt obywatelstwa i określający tożsamość jednostki. Paszporty możemy podzielić na: zwykłe dyplomatyczne, tymczasowe oraz służbowe. Innym ograniczeniem jest wiza. Jest to adnotacja w paszporcie na mocy której jednostka (a czasami również jej małoletnie dzieci) uzyskuje prawo wjazdu na teren kraju ją wystawiającego. Wizy można podzielić na: pobytowe, tranzytowe i dyplomatyczne. Polska aktualnie przewiduje mus posiadania wizy przez obywateli 14 państw w tym Białorusi i Ukrainy. Aktualnym ostatnio zagadnieniem stało się zniesienie wiz dla Polaków wyjeżdżających do USA po tym jak na początku 2008 r. zniesiono obowiązek posiadania wizy do Kanady.

Suwerenność państwa

Suwerenność to względna możliwość swobodnego, nieskrępowanego działania państwa w zakresie określenia swego ustroju politycznego, społecznego i gospodarczego. Ponieważ jest to zagadnienie problematyczne, należy rozpatrzyć je również z innego punktu widzenia. Uznaje się, że w materii tego pojęcia ząbają się dwa jego warianty: suwerenność zewnętrzna i wewnętrzna. Ten pierwszy typ oznacza, że państwo może samodzielnie podejmować decyzje i realizować swoje cele (np. ochrona obywateli, funkcje wychowawcze, funkcja gospodarcza etc.), nie ulegając wpływowi innych podmiotów. W takim ujęciu odmówimy suwerenności, a zatem i pojęcia państwowości satelitom ZSRR po 1945 r.. Jak widać takie ujęcie byłoby mocno dyskusyjne. Należy zatem poruszyć dwa zagadnienia. Po pierwsze: cele realizowane przez państwo powinny mieć charakter nadrzędny i odpowiadać raczej kanonowi wymienionemu w definicji na początku akapitu. Możliwość decydowania o ustroju politycznym, a także o jego zmianie (jak w PRL po 1989 r.) jest wyrazem wolności państwa. Za takim rozumieniem suwerenności opowiada się doktryna Calvo-Drago (nieinterwencji) i Tobar (uznanie każdorazowego rządu państwa). Ponadto suwerenność to względna samodzielność. Ponieważ państwa nie są wyalienowanymi tworam i wchodzą w różnorakie relacje z innymi podmiotami - zawierają wiążące umowy międzynarodowe w związku ze spornymi zagadnieniami lub w celu pogłębienia integracji. W związku z tym z własnej woli ograniczają swoją suwerenność. W dzisiejszych czasach nie istnieje zatem model pełnej suwerenności i dowolności/ niepodważalności działań.

Suwerenność wewnętrzna to stwierdzenie, iż władza najwyższa rozciąga się na całym terytorium danego kraju i podporządkowane są jej wszystkie ośrodki decyzyjne. Mogą ją zakłócać ruchy separatystyczne czy obecność grup zbrojnych, faktycznie kontrolujących pewien obszar (np. Tamilowie na Sri Lance). Swego rodzaju kompromisem jest ustanowienie autonomii.

Pewnych trudności doktrynalnych nastarcza zagadnienie powstania nowego państwa. Według C. Berezowskiego jest to fakt wyklarowania się nowej władzy. Zwolennicy szkoły prawnonaturalnej uważają raczej, że powstanie państwa to efekt długotrwałego procesu historycznego. Abstrahując od podanych teorii, zgodnie można przyjąć, że z nowym podmiotem może zaistnieć dzięki:

- oderwaniu się części terytorium od innego państwa np. Algieria od Francji w 1962 r.,
- rozpadowi państwa na kilka innych np. Czechosłowacja w 1992 r.,
- połączeniu się kilku państw w jedno np. Tanzania w 1964 r.,
- utworzeniu nowego państwa na terenie niepodlegającemu suwerenności innego państwa np. Somalia w 1960 r. Warto zauważyć, że taką drogą poszły państwa utworzone z byłych obszarów mandatowych.

Państwu z chwilą powstania przysługują tzw. prawa zasadnicze. Ustają one dopiero z chwilą utraty podmiotowości prawnej przez państwo. Do takich możemy zaliczyć prawo do: istnienia, niezawisłości, równości, czci i obrotu.

Co się tyczy upadku państwa to również uważane jest większości za fakt historyczny stymulowany zanikiem suwerennej władzy. Stwierdzeniem takiego faktu bywa niekiedy dyskusyjne. Wszak 17 września 1939 r. Armia Czerwona wkroczyła na terytorium II Rzeczypospolitej. ZSRR usprawiedliwiała się argumentem, iż w wyniku ataku III Rzeszy na Polskę i upadku Warszawy, państwo to straciło niepodległość, więc Rosji nie wiążą już umowy międzynarodowe. Szkołę, ale stolicę zaciekle broniła się do 28 września 1939 r. Dziś istnieje formalny zakaz utraty podmiotowości prawa międzynarodowego poprzez tzw. zawojowania (zakaz wojny napastniczej z art. 51 Karty NZ). Wyróżnia się następujące sposoby upadku państwa:

- inkorporacja (włączenie) za zgodą państwa włączonego np. NRD w 1990 r.
- rozpad państwa na inne państwa np. Czechosłowacja w 1992 r.
- połączenie się kilku państw w nowe np. Tanzania (z Tanganiki i Zanzibaru w 1964 r.)

[1] Więcej na temat tegoż zagadnienia można odnaleźć na stronie <http://www.terroryzm.com>

[2] Warto obejrzeć traktujący o tym film Monachium z 2005 r. w reż. Stevena Spielberga

[3] Warto obejrzeć traktujący o tym film Lot 93 z 2006 r. w reż. Paula Greengrassa